

MAKTAB XOR JAMOALARINING NAZARIY ASOSLARI

Shodiyeva Shahinabonu Shoirjon qizi

Farg'ona davlat universiteti

Pedagogika-psixologiya va san'atshunoslik fakulteti

"Musiqqa ta'lim va madaniyat" kafedrasi

Musiqqa ta'lim yo'nalishi

3-bosqich talabasi

Shaxinashodiyeva617@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab xor jamoalarining nazariy asoslari, ularning ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'rni va ahamiyati yoritilgan. Xor jamoalarini tashkil etish, o'quvchilarning vokal-xor malakalarini rivojlantirish, jamoaviy ijrochilik ko'nikmalarini shakllantirish hamda musiqiy-estetik tarbiyani takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, maktab xor jamoalarida repertuar tanlash, ovozlarni guruhlarga ajratish va dirijyorlik faoliyatining nazariy jihatlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: maktab xor jamoasi, xor san'ati, vokal ijrochilik, musiqiy ta'lim, musiqiy tarbiya, jamoaviy ijrochilik, repertuar, dirijyorlik, ovoz turlari, musiqiy-estetik tarbiya, o'quvchi, ijodiy faoliyat.

Xor jamoalarining rivojlanish bosqichlari va zamonaviy tendensiyalar. Bugungi kunda dunyo miqyosida xor san'ati yangi bosqichga chiqmoqda. An'anaviy akademik xor ijrochiligidan tashqari, zamonaviy "school choir", "youth choir", "digital choir" kabi yangi shakllar paydo bo'lmoqda. Zamonaviy tendensiyalar quyidagilardan iborat:

Raqamli texnologiyalardan foydalanish: audio yozuvlar, karaoke platformalar, virtual repetitsiyalar;

Interaktiv o'qitish metodlari: smart taxta, mobil ilovalar orqali nota o'rganish;

Multikultural repertuar tanlash: milliy va jahon musiqasi integratsiyasi;

Ijodiy erkinlikni oshirish: improvizatsiya va sahnaviy harakatlarni qo'shish;

STEAM yondashuvi (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) musiqani boshqa fanlar bilan bog'lash.²⁵

Bu tendensiyalar xor jamoalarini yanada zamonaviy, qiziqarli va samarali qiladi. O'quvchilar endi faqat ijrochi emas, balki ijodiy fikrlovchi shaxs sifatida shakllanmoqda.

Maktab xor jamoalarini tashkil etishning pedagogik prinsiplari. Xor jamoasini tashkil etishda bir qator pedagogik prinsiplar muhim ahamiyatga ega:

²⁵ H. N. Nurmatov. "Musiqqa nazariyasi asoslari". Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 2010.

❖ Ilmiylik prinsipi – o‘quvchilarga beriladigan har bir mashq musiqiy nazariyaga asoslanishi kerak.

❖ Bosqichma-bosqichlik – oddiy qo‘shiqlardan murakkab ikki va uch ovozli asarlarga o‘tish.

❖ Individual yondashuv – har bir o‘quvchining ovoz diapazoni va qobiliyatini hisobga olish.

❖ Jamoaviylik prinsipi – har bir ishtirokchi umumiy natija uchun javobgar bo‘lishi.

❖ Motivatsiya va qiziqish uyg‘otish – zamonaviy, bolalarga yaqin repertuar tanlash.

Bu prinsiplarga amal qilish xor jamoasining barqaror rivojlanishini ta‘minlaydi. Xor ijrochiligida ovoz tarbiyasi va metodik yondashuvlar. Xor jamoasining sifatli ishlashi vokal tayyorgarlikka bevosita bog‘liq. O‘quvchilarda to‘g‘ri nafas olish, diksiya, intonatsiya va ovoz diapazonini rivojlantirish asosiy vazifalardan biridir.

❖ Metodik jihatdan quyidagi yondashuvlar qo‘llaniladi:

❖ Respiratsion mashqlar (nafasni boshqarish texnikasi);

❖ Gammlar va vokal mashqlar;

❖ Ansambl eshitish mashqlari;

❖ Kanon va ikki ovozli mashqlar;

❖ Ritmi his qilish mashqlari.²⁶

Xor jamoalari o‘quvchilarda nafaqat musiqiy bilim, balki quyidagi ijtimoiy sifatlarni ham shakllantiradi:

jamoada ishlash ko‘nikmasi;

mas‘uliyat hissi;

o‘zaro hurmat;

estetik madaniyat;

ijodiy fikrlash.

Xor ijrochiligining tarixiy ildizlari: Xor ijrochiligi insoniyat madaniyatining eng qadimiy musiqiy shakllaridan biri hisoblanadi. Uning ildizlari qadimgi davrlarga borib taqaladi. Ilk xor shakllari qadimgi Misr, Yunoniston va Rim madaniyatida diniy marosimlar, bayramlar va ommaviy tantanalarda paydo bo‘lgan.²⁷

Qadimgi Yunoniston davri (miloddan avvalgi V–IV asrlar)

Qadimgi Yunonistonda xor san‘ati juda rivojlangan bo‘lib, tragediya va dramalarda xor asosiy rol o‘ynagan. Aristotel xorni dramatik san‘atning muhim elementi sifatida

²⁶ H. N. Nurmatov. “Musiqqa nazariyasi asoslari”. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2010

²⁷ O. I. Yusupov. “Maktabda musiqa o‘qitish metodikasi”. Toshkent: O‘zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati nashriyoti, 2012.

ta'riflagan. Yunon xorlarida ko'pincha 10–50 kishigacha ijrochilar bo'lgan va ular bir ovozda kuylashgan.

O'rta asrlar (V–XV asrlar)

O'rta asrlarda xor san'ati asosan diniy musiqada rivojlandi. Cherkov xor ijrochiligi shakllandi. Bu davrda gregorian xoralari paydo bo'lib, ular bir ovozli (monodik) kuylashga asoslangan edi. Bu davr xor rivojiga katta hissa qo'shgan:

- ❖ Papa Gregoriy I (Gregorian xoralari asoschisi sifatida tanilgan);
- ❖ Cherkov kompozitorlari va rohiblar.
- ❖ Uyg'onish davri (XV–XVI asrlar)

Bu davr xor san'ati uchun eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda polifoniya (ko'p ovozlilik) shakllandi.

Mashhur kompozitorlar:

Giovanni Pierluigi da Palestrina (Italiya) – xor polifoniyasining asoschisi;

Orlando di Lasso (Yevropa) – ko'p ovozli xor asarlarini rivojlantirgan.

Ularning asarlarida 4, 5 va undan ortiq ovozli murakkab xor tizimi paydo bo'lgan.

Barokko davri (XVII–XVIII asrlar)

Bu davrda xor san'ati yanada murakkablashdi. Johann Sebastian Bach xor musiqasining eng buyuk ustalaridan biri bo'lib, uning kantatalari va oratoriyalari xor san'atining cho'qqisi hisoblanadi. Shuningdek:

Georg Friedrich Händel – “Messiah” oratoriyasi bilan mashhur;

Xor va orkestr uyg'unligi rivojlangan.

Klassik va romantizm davri (XVIII–XIX asrlar)

Bu davrda xor san'ati operalar va simfonik asarlarga kirib keldi. Mashhur kompozitorlar:

- ❖ Mozart – “Requiem” asari;
- ❖ Beethoven – 9-simfoniya xor qo'llanilishi;
- ❖ Schubert, Brahms – xor qo'shiqlarini rivojlantirgan.
- ❖ XX–XXI asrlar (zamonaviy davr)

Zamonaviy davrda xor san'ati yanada kengaydi va yangi shakllarga ega bo'ldi:

bolalar xor jamoalari;

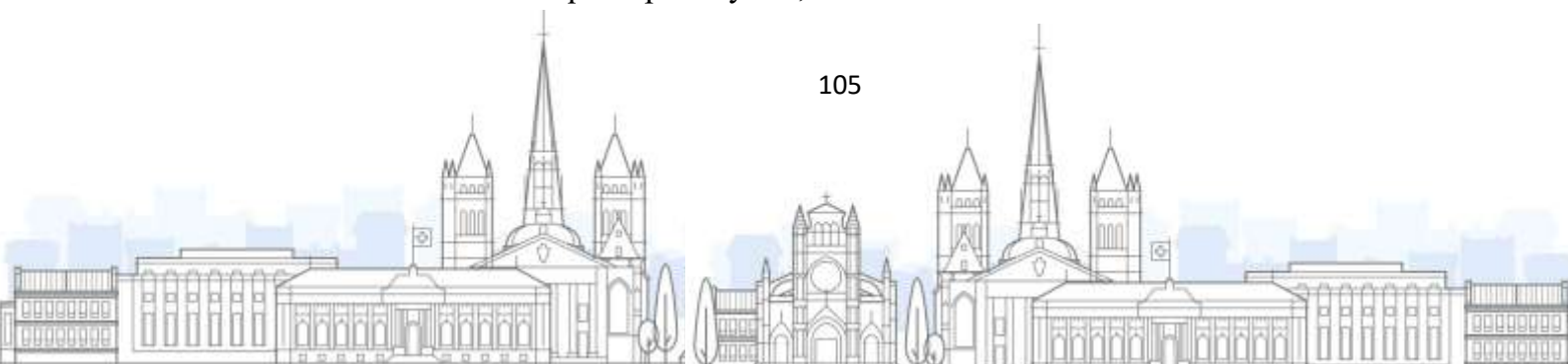
akademik xorlar;

estrada xor guruhlari;

raqamli (digital) xorlar.

Bugungi kunda xor san'ati texnologiyalar bilan ham bog'langan:

- ❖ virtual xorlar (online choir);
- ❖ audio dasturlar orqali repetitsiyalar;

multimediali sahna chiqishlari. Xor ijrochiligining musiqiy-nazariy asoslari: Xor ijrochiligi quyidagi musiqiy nazariy tushunchalarga asoslanadi:

1. **Garmoniya** — bir nechta ovozlarning uyg'unligi. Xor musiqasining asosiy poydevoridir.

2. **Polifoniya** — mustaqil ovozlarning bir vaqtda ijro etilishi. U Uyg'onish davrida rivojlangan.

3. **Melodiya** — musiqaning asosiy kuy chizig'i. Xorda bir nechta ovozlarda bu melodiya atrofida quriladi.

4. **Ritm** musiqaning vaqt bo'yicha tuzilishini belgilaydi. Xorda ritm birligi juda muhim.

Ikki ovozli qo'shiqlarning paydo bo'lishi va rivojlanishi

Ikki ovozli qo'shiqlar dastlab Uyg'onish davrida polifonik musiqaning soddalashtirilgan shakli sifatida paydo bo'lgan. Ular ta'lim tizimida, ayniqsa bolalar xorlarida keng qo'llanila boshlagan. Ikki ovozli qo'shiqlarda:

1-ovoz asosiy melodiya;

2-ovoz esa garmonik yoki kontrapunkt vazifasini bajaradi.

Xor san'atiga hissa qo'shgan olimlar va kompozitorlar Xor rivojiga katta hissa qo'shgan shaxslar:

Giovanni Palestrina – polifoniya asoschisi

Johann Sebastian Bach – xor kantatlar ustasi

Georg Friedrich Händel – oratoriya janri rivojlantiruvchisi

Wolfgang Amadeus Mozart – klassik xor musiqasi

L. Beethoven – simfonik xor ijrosi

O'zbekistonda xor san'ati XX asrda professional darajaga ko'tarildi va musiqa maktablari hamda konservatoriyalarda rivojlantirildi.

Repertuar — bu xor jamoasi tomonidan ijro etiladigan musiqiy asarlar majmuasi bo'lib, u o'quvchilarning musiqiy rivojlanishi, ijrochilik mahorati va estetik tarbiyasida asosiy vosita hisoblanadi. Maktab xor jamoalarida repertuar tanlash faqat qo'shiq tanlash jarayoni emas, balki pedagogik, psixologik va metodik asosga ega murakkab jarayondir.²⁸

Maktab xor jamoalari uchun repertuar tanlashda bir qator ilmiy va amaliy mezonlar mavjud: O'quvchilarning yosh xususiyati. Repertuar tanlashda eng muhim omillardan biri — bu o'quvchilarning yoshi va psixofiziologik rivojlanish darajasidir.

- ❖ Kichik yosh (7–10 yosh): sodda, bir va ikki ovozli qo'shiqlar
- ❖ O'rta yosh (11–14 yosh): ikki ovozli, ritmik jihatdan murakkabroq asarlar
- ❖ Katta yosh (15–17 yosh): uch ovozli, polifonik asarlar

²⁸ S.Begmatov, D. K.Arimova, Q.Mamirov – “Musiqqa darslik 6-sinf uchun” Toshkent 2008-yil.

❖ Yoshga mos repertuar o'quvchilarning ovozigga zarar yetkazmaslik va qiziqishini oshirish uchun juda muhim.²⁹

Ovoz diapazoni (tessitura)

- ❖ Har bir o'quvchining ovoz imkoniyati turlicha bo'ladi. Shu sababli repertuar:
- ❖ yuqori ovozni majburlamasligi;
- ❖ past ovozda kuylashga majbur qilmasligi;
- ❖ tabiiy vokal imkoniyatga mos bo'lishi kerak.

Bu mezon noto'g'ri tanlansa, o'quvchilarda ovoz zo'riqishi va intonatsiya buzilishi yuzaga kelishi mumkin. Repertuar quyidagi bosqichlarga bo'linadi:

Oddiy daraja – bir ovozli qo'shiqlar

O'rta daraja – ikki ovozli qo'shiqlar

Murakkab daraja – uch va ko'p ovozli asarlar

Bosqichma-bosqich yondashuv o'quvchilarning musiqiy tafakkurini asta-sekin rivojlantiradi. Repertuar:

aniq ritmga ega bo'lishi;

murakkab sinkopa yoki o'ta tez tempdan qochishi;

kuy chizig'i tushunarli bo'lishi kerak.

Repertuar tanlashda **ovoz diapazonining mosligi** muhim mezonlardan biri hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ovoz hali shakllanish jarayonida bo'ladi, shuning uchun ular uchun juda yuqori yoki past tovushlarni talab qiladigan asarlar tavsiya etilmaydi. O'rta va yuqori sinflarda esa diapazon asta-sekin kengaytiriladi. Bu jarayon o'quvchilarning ovoz apparatini ortiqcha zo'riqtirmasdan rivojlantirish imkonini beradi.

Bu **musiqiy murakkablik darajasidir**. Ikki ovozli repertuar oddiydan murakkabga qarab tizimli ravishda tanlanishi kerak. Dastlab parallel harakatga asoslangan sodda ikki ovozli asarlar o'rgatiladi. Keyinchalik esa ovozlarning mustaqil harakati, qarama-qarshi yo'nalishda rivojlanishi va polifonik elementlar kiritiladi. Bu esa o'quvchilarda garmonik eshituvni rivojlantiradi.³⁰

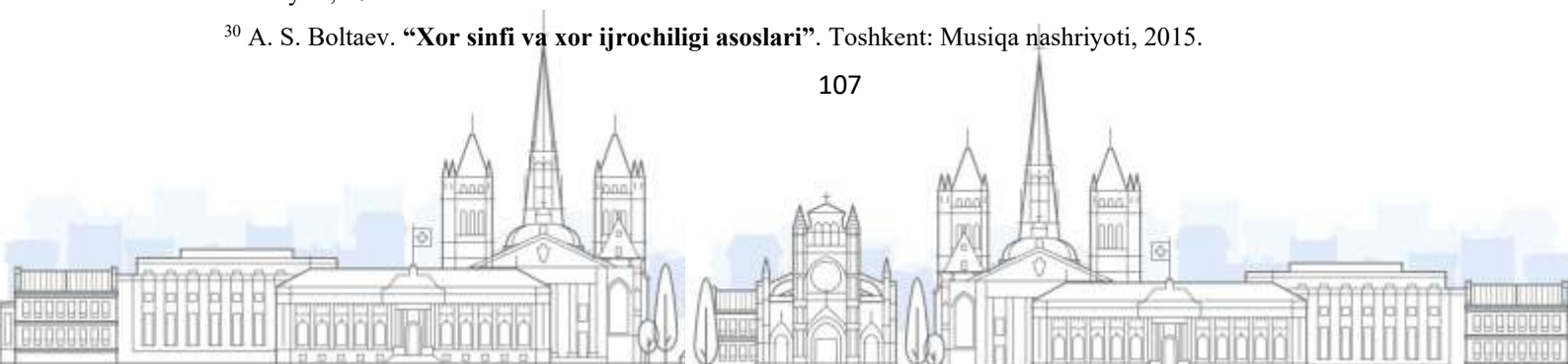
Murakkab yoki tushunarsiz matnlar o'quvchilarning ijroga bo'lgan qiziqishini pasaytirishi mumkin. Sinflar bo'yicha ikki ovozli repertuar tanlash xususiyatlari:

Boshlang'ich sinflar (1–4-sinflar)

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar hali ko'p ovozli kuylashga to'liq tayyor bo'lmaydi. Shu sababli bu bosqichda ikki ovozli repertuar juda ehtiyotkorlik bilan tanlanadi. Asosan

²⁹ O. I. Yusupov. “**Maktabda musiqa o'qitish metodikasi**”. Toshkent: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati nashriyoti, 2012.

³⁰ A. S. Boltaev. “**Xor sinfi va xor ijrochiligi asoslari**”. Toshkent: Musiqa nashriyoti, 2015.

bir ovozli kuylash mustahkamlanadi va asta-sekin oddiy ikki ovozli elementlar joriy etiladi. Bu bosqich uchun quyidagi xususiyatlar xos:

- Ikkinchi ovoz asosiy kuyga yaqin va ko‘pincha parallel harakatda bo‘ladi
- Diapazon tor bo‘ladi (odatda $do^1 - re^2$ oralig‘ida)
- Ritmik tuzilish sodda va takroriy bo‘ladi
- Qo‘shiqlar qisqa va eslab qolishga oson bo‘ladi

Metodik jihatdan o‘qituvchi har bir ovozni alohida o‘rgatib, keyin ularni birlashtirishi zarur. O‘quvchilarda eshitish va takrorlash ko‘nikmalari asosiy o‘rin tutadi.

O‘rta sinflar (5–7-sinflar)

Asosiy xususiyatlar:

- Ovozlar nisbatan mustaqil harakat qiladi
- Garmonik interval va akkord elementlari qo‘llaniladi
- Diapazon kengayadi
- Ritmik jihatdan rang-baranglik ortadi

Bu bosqichda o‘quvchilar ikki ovozni bir vaqtda eshitish va nazorat qilishni o‘rganadilar. Metodik jihatdan ansambl uyg‘unligini shakllantirish muhim hisoblanadi.

Yuqori sinflar (8–9-sinflar)

Yuqori sinflarda o‘quvchilar ikki ovozli kuylashni ancha yaxshi o‘zlashtirgan bo‘ladi. Shu sababli repertuar yanada murakkab va badiiy jihatdan boy bo‘lishi mumkin. Xususiyatlari:

- Ovozlar mustaqil melodik chiziqqa ega bo‘ladi
- Polifonik elementlar uchraydi
- Dinamika va ifodaviylik muhim o‘rin tutadi
- Diapazon keng va erkin bo‘ladi

Birinchi mezon – **ovoz diapazoni** hisoblanadi. Bu mezon o‘quvchilarning tabiiy ovoz imkoniyatlariga mos keladigan asarlarni tanlashni nazarda tutadi. Agar repertuar o‘quvchi ovoziga mos kelmasa, u holda ijro jarayonida zo‘riqish, noto‘g‘ri kuylash va hatto ovoz apparatiga zarar yetishi mumkin. Shu sababli boshlang‘ich sinflarda tor diapazonli, o‘rta sinflarda esa nisbatan kengroq diapazonli asarlar tanlanadi.

Ikkinchi muhim mezon – **musiqiy murakkablik darajasi**dir. Ikki ovozli asarlar asta-sekin murakkablashib borishi kerak. Dastlab oddiy parallel harakatli ikki ovozli qo‘shiqlar o‘rgatiladi. Keyinchalik esa ovozlarning mustaqil rivojlanishi, qarama-qarshi harakatlar va polifonik elementlar joriy etiladi. Bu o‘quvchilarning musiqiy tafakkurini kengaytiradi.

Uchinchi mezon – **intonatsion aniqlik**dir. Ikki ovozli kuylashda har bir ovoz alohida eshutilishi va aniq kuylanishi lozim. Agar o‘quvchilar intonatsiyani to‘g‘ri ushlay olmasa, umumiy jarang buziladi. Shu sababli dastlab sodda interval asosidagi asarlar tanlanadi, keyinchalik murakkab interval tuzilmalari kiritiladi.

To'rtinchi mezon – **ritmik tuzilish** hisoblanadi. Ritm o'quvchilarning musiqani his qilishida asosiy omillardan biridir. Boshlang'ich sinflarda oddiy ritmlar, o'rta bosqichda murakkabroq ritmik shakllar, yuqori bosqichda esa sinkopa va o'zgaruvchan o'lchovlar qo'llaniladi.

Beshinchi mezon – **asar mazmuni va tarbiyaviy ahamiyatidir**. Repertuar o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga xizmat qilishi kerak. Qo'shiqlar orqali o'quvchilarda vatanparvarlik, do'stlik, mehnatsevarlik kabi fazilatlar shakllanadi.

Oltinchi mezon – **matnning tushunarligidir**. Qo'shiq matni sodda, ravon va yoshga mos bo'lishi kerak. Bu o'quvchilarning ijroga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ifodali kuylashga yordam beradi.

Sinflar kesimida repertuar tanlashning izohli tahlili

Boshlang'ich sinflarda (1–4-sinflar) ikki ovozli repertuar tanlash juda ehtiyotkorlik bilan amalga oshiriladi. Bu davrda o'quvchilar hali ko'p ovozli kuylashga to'liq tayyor bo'lmaydi. Shuning uchun asarlar sodda, qisqa va eslab qolishga oson bo'lishi kerak. Ikkinchi ovoz ko'pincha asosiy kuyga parallel harakat qiladi. O'qituvchi avval bir ovozni mukammal o'rgatib, keyin ikkinchi ovozni qo'shishi maqsadga muvofiqdir.

O'rta sinflarda (5–7-sinflar) o'quvchilarning musiqiy eshituv qobiliyati rivojlanadi. Shu sababli repertuar murakkablashadi. Ovozlar asta-sekin mustaqil harakat qila boshlaydi. Bu bosqichda o'quvchilar ikki ovozni bir vaqtda eshitish va nazorat qilishni o'rganadilar. Ansambl uyg'unligi ustida ishlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqori sinflarda (8–9-sinflar) esa o'quvchilar ikki ovozli kuylashni yaxshi egallagan bo'ladi. Bu bosqichda murakkab, badiiy jihatdan boy asarlar tanlanadi. Ovozlar mustaqil melodik chiziqqa ega bo'ladi, polifonik elementlar qo'llaniladi. O'quvchilar nafaqat texnik jihatdan, balki ifodaviy jihatdan ham mukammal kuylashga intiladilar.

Metodik jarayonni tashkil etish

XULOSA

Mazkur maqolada maktab xor jamoalarining nazariy asoslari hamda ikki ovozli repertuar tanlash metodikasi ilmiy va amaliy jihatdan keng yoritildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xor jamoalari o'quvchilarning musiqiy tarbiyasida muhim o'rin tutib, ularning estetik didi, ijrochilik madaniyati va jamoaviy faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Maktab xor jamoalarining tashkil etilishi, ularning pedagogik ahamiyati hamda ikki ovozli qo'shiq ijrochiligining musiqiy-nazariy asoslari tahlil qilindi. Ushbu jarayonda xor ijrosining asosiy komponentlari — lad-tonallik, ritm, melodiya va garmoniya o'quvchilarning eshitish qobiliyati va musiqiy tafakkurini rivojlantirishda asosiy omil ekanligi aniqlandi. Xor jamoasida ishlash esa o'quvchilarda intizom, hamkorlik va mas'uliyat hissini kuchaytiradi.

Repertuar tanlash metodikasi, uning mezonlari va amaliy qo‘llash yo‘llari batafsil tahlil qilindi. Repertuar tanlash jarayoni faqat musiqiy asarni tanlash emas, balki pedagogik jihatdan to‘g‘ri yondashuvni talab qiladigan murakkab jarayon ekanligi asoslab berildi. Bunda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, ovoz diapazoni, intonatsion imkoniyatlari va psixologik tayyorgarligi muhim mezon sifatida qaraldi. Amaliy tahlil qilingan ikki ovozli asarlar misolida (masalan, vatanparvarlik ruhidagi qo‘shiqlar) ularning sodda melodik tuzilishi, aniq ritmik asosga ega ekanligi va garmonik jihatdan mosligi o‘quvchilar uchun juda qulay ekani ko‘rsatildi. Shu bilan birga, ikkinchi ovozning funksiyasi asarni boyitish, garmonik to‘liqlik yaratish va o‘quvchilarda ko‘p ovozli eshituvni rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. H. N. Nurmatov. **“Musiqqa nazariyasi asoslari”**. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2010.
2. O. I. Yusupov. **“Maktabda musiqqa o‘qitish metodikasi”**. Toshkent: O‘zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati nashriyoti, 2012.
3. S.Begmatov, D. KARimova, Q.Mamirov – **“Musiqqa darslik 6-sinf uchun”** Toshkent 2008-yil.
4. A. S. Boltaev. **“Xor sinfi va xor ijrochiligi asoslari”**. Toshkent: Musiqqa nashriyoti, 2015.

